

Право та інформаційне законодавство

УДК 342.5:002.6

БЕЛЄВЦЕВА В.В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору інформаційного правопорядку
НДІП НАПрН України

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ІНФОРМАЦІЯ” ЧЕРЕЗ ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Анотація. У роботі систематизовані різні підходи до визначення поняття “інформація”. Інформаційні правовідносини розглянуті та визначені у якості основи адміністративно-правового статусу інформації. Наводиться авторське бачення категорії “інформація” через певні інформаційні правовідносини.

Ключові слова: інформація, інформаційні правовідносини, інформаційна сфера, адміністративно-правовий захист інформації.

Аннотация. В работе систематизированы разные подходы к определению понятия “информация”. Информационные правоотношения рассмотрены и определены в качестве основы административно-правового статуса информации. Приводится авторское видение категории “информация” посредством соответствующих информационных правоотношений.

Ключевые слова: информация, информационные правоотношения, информационная сфера, административно-правовая защита информации.

Summary. The article systematizes different approaches to determination of “information” concept. In this article information and legal relationships are considered and defined as basis of administrative and legal status of information. The author provides own opinion on the “information” category by means of the proper information and legal relationships.

Keywords: information, information and legal relationships, information sphere, administrative and legal defense of information.

Постановка проблеми. Сучасний стан країн світу характеризується активним розвитком інформаційних процесів у всіх сферах життя. Інформаційний простір об’єднує людей різних держав в єдине міжнародне співтовариство без географічних і геополітичних меж. Глобалізаційно-інформаційні перетворення, що відбуваються в інформаційному просторі, курс України до членства у Європейському співтоваристві обумовлюють переоцінку пріоритетів розвитку, зміну ролі держави в управлінні інформаційною сферою, чому в значній мірі має сприяти проведення комплексного оновлення інформаційного законодавства України. Особливої уваги потребує удосконалення адміністративно-правового захисту, запобігання, попередження, припинення правопорушень у процесах створення, зберігання, поширення, обігу інформації.

В даний час, в Україні значно зросла кількість законодавчих колізій, пов’язаних з інформаційними правовідносинами. З’являються раніше невідомі праву суб’єкти і об’єкти, методи інформаційно-правового регулювання, перебудовуються загальновизнані і з’являються нові суспільні відносини і зв’язки. Разом з тим, існує досить багато недоліків та прогалин в правовому регулюванні інформаційних процесів: низький рівень правової свідомості і правової культури юристів, практиків і науковців,

що займаються проблемами інформації, інформатизації, захисту інформації і забезпечення безпеки інформаційного середовища. Це завдає чималу шкоду структурам інформаційного суспільства, діяльності всіх суб'єктів інформаційного простору.

Створення, збір, обробка, накопичення, зберігання, пошук, поширення і надання споживачу інформації, створення і використання інформаційних технологій, захист інформації і прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах, не можуть відбуватися без участі держави. Інформатизація, як процес необоротний і неминучий, породжує для держави обов'язок забезпечити стан захищеності інформаційних інтересів громадян, суспільства і держави.

Разом з тим, стає очевидним, що поряд з позитивними моментами процесу інформатизації створюється і реальна загроза використання інформації з метою, що не відповідає завданням підтримки національної стабільності і безпеки, дотриманням принципів суверенності Української держави. Враховуючи динамізм розвитку інформаційної сфери, слід визнати, що в правовому, організаційному і технологічному відношенні вона є найменш захищеним елементом державного механізму.

Метою статті є аналіз і систематизація у підходах до визначення поняття “інформація” через правовідносини в інформаційній сфері.

Зазначене визначається тим, що проблема адміністративно-правового захисту інформації в сучасних умовах функціонування держави вимагає вироблення оновлених правових механізмів, здатних врегулювати інформаційні правовідносини, які повинні здійснюватися у взаємозв'язку з міжнародними правовими процесами гармонізації інформаційного законодавства. Це, безумовно, потребуватиме наукових розробок, спрямованих на дослідження й удосконалення конкретних заходів протидії інформаційним правопорушенням і, в першу чергу, адміністративно-правових заходів. До того ж, в прийнятих останнім часом законодавчих актах, присвячених проблемам захисту інформації, з'явилася чітка тенденція до розширення сфери адміністративно-правового захисту об'єктів інформації та встановлення більшої кількості спеціальних адміністративно-правових інструментів, що передбачають відповідальність за ті чи інші види протиправної діяльності. Однак, незважаючи на зростаючу інтенсивність законодавчих ініціатив в інформаційній сфері, багато її питань дотепер залишаються невирішеними. Це стосується, насамперед, розуміння сутності таких категорій як: “інформація”, “об'єкти адміністративно-правового захисту інформації”; розмежування цих понять; чітке визначення об'єктів захисту інформації; з'ясування особливостей адміністрування діяльності з питань захисту інформації. З наведеного випливає, що станом на сьогодні в Україні відсутня єдина концепція щодо визначення основних понять, класифікації та адміністративно-правового забезпечення захисту різних видів інформації. Наведене й утворює мету дослідження даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш дискусійних питань сучасної юридичної науки є визначення поняття та змісту інформації. Це зумовлено, насамперед, тим, що інформаційно-правова сфера перебуває у стані свого формування та характеризується постійними змінами, багато теоретичних проблем, у тому числі адміністративно-правового характеру, залишається недостатньо розробленими.

Слід відзначити, що різні аспекти вказаної проблематики мають місце у наукових дослідженнях таких відомих учених як: І. Арістова, О. Баранов, І. Бачило, В. Брижко, К. Беляков, О. Дзьобань, Л. Коваленко, В. Копилов, Б. Кормич, А. Марущак, Н. Матюхіна, А. Новицький, В. Пилипчук, М. Рассолов, В. Фурашев, С. Чанов, М. Швець, В. Шкарупа та ін. Однак, багато аспектів, що характеризують сутність саме участі адміністративного інструментарію у захисті інформації, на цей час є достатньо невизначеними.

Взагалі правова характеристика поняття “інформація” міститься у визначеннях, закріплених у чинному законодавстві України. При цьому різні поняття “інформація” зустрічаються у багатьох законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах різних галузей права, що зумовлено особливостями розвитку вітчизняного інформаційного законодавства, яке формувалося, виходячи із необхідності врегулювання відповідних сфер суспільного життя з огляду на інформаційно-трансформаційні процеси в Українській державі.

Далі зазначимо, що інформація є невід’ємною складовою усіх суспільних відносин і має свої різноманітні прояви в чинному законодавстві. Наприклад, інформація виступає як товар, тобто об’єкт цивільно-правових відносин або виступає як предмет регулювання адміністративного права у якості управлінської інформації тощо. Тому для змістовного з’ясування поняття “інформація” необхідно проаналізувати існуючі нормативно-правові визначення та критерії класифікації цього поняття у різних галузях вітчизняного законодавства.

Зазначимо, що основу адміністративно-правового статусу інформації визначає Закон України “Про інформацію”. Зокрема, під інформацією у ст. 1 цього Закону розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [4].

Наразі, Закон України “Про телекомунікації” закріплює термін “дані” як інформацію у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки [5], тобто, це також означає, що дані не є інформацією у “чистому” вигляді, і для того, щоб стати нею, потрібні їх перетворення та обробка за допомогою електронно-обчислювальних машин (ЕОМ). У цьому аспекті слід підтримати ідею В.М. Брижка, який стверджує, що в електронному середовищі функціонує не “інформація” як така, а “дані”, до яких вона “пристосована”, “прикріплена” і т.д. Дані можна розглядати як формалізовані знаково-кодові комбінації, що надають інформацію та призначені для їх автоматичної обробки; цифрові дані – це закодовані електричні сигнали й електронні структури [1].

Зважаючи на те, що у Цивільному кодексі України під терміном “інформація” закріплено “відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді” (ст. 200) [7], може ускладнитися його правозастосування у цивільно-правових відносинах, де інформація відноситься до нематеріальних благ (гл. 15 ЦК України) і не зводиться до матеріального (фізичного) об’єкту, на якому вона зафіксована, або до відображення її в електронному вигляді. Наприклад, при реалізації права на захист честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [2]. Тому, можливо, доцільно було б розглянути питання щодо визначення інформації у ЦК України як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. У даному визначенні акцентується увага на динаміці подій та явищ, а також відомості, які є інформацією.

Для комплексного розкриття змісту поняття “інформація” необхідно також навести визначення, закріплене Законом України “Про захист економічної конкуренції”: інформація – це відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп’ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості (п. 2 ст. 1) [3].

З наведених тлумачень випливає, що поняття “інформація” зводиться до наступних предметних категорій:

1) інформація – це відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та у життєдіяльності окремих осіб;

2) інформація – це дані, які можуть зберігатися в будь-якій формі й вигляді;

3) інформація – це відомості, які є документованими або публічно оголошеними у порядку, встановленому законодавством;

4) інформація є об'єктом цивільних прав і відноситься до категорії нематеріальних благ. У зв'язку з цим, відповідно до ст. 178 Цивільного кодексу України інформація може, як об'єкт цивільних прав, “вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи” [7];

5) джерелами інформації є передбачені та встановлені законом її носії:

- документи,
- інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію,
- повідомлення засобів масової інформації,
- публічні виступи.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про інформацію” документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [4]. При цьому зазначимо, що в даному Законі відсутні вимоги та правила використання і поширення інформації, які повинні здійснюватися шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носії з подальшим визначенням її правового статусу відповідно до чинного законодавства (реєстрація, патентування, ліцензування тощо).

Як бачимо, у законодавстві України існують різноманітні визначення поняття “інформація”, до яких відносять також терміни “дані”, “відомості”, “повідомлення”, “знання”. Останні у доктринально-правовому і законодавчому аспектах визначаються одне через одного, ставляться у синонімічний ряд, що є причинами термінологічних та юридичних колізій.

Дослідження наукових праць з питань інформаційно-правової доктрини дають можливість говорити про те, що більшість науковців дублюють недосконале законодавче визначення “інформація” через поняття “відомості”, “дані”, або недоцільно застосовують поняття “знання”: зокрема під інформацією розуміють [6]: 1) відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом, зокрема за допомогою умовних сигналів, технічних засобів і т. п. (О. Синеокий); 2) відомості (а не дані) про події та явища, які можуть бути пізнані особою та передані іншій особі у вигляді, придатному для сприйняття (Є. Петров); 3) відомості про об'єктивно існуючі явища, які використовуються більш, ніж однією особою, незалежно від форми та способу надання у суспільних відносинах (О. Золотар); 4) відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом, зокрема за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо (О. Синеокий); 5) певну суму знань про той чи інший об'єкт, які можна використати в доцільній діяльності людини (О. Підпригора, О. Святоцький) тощо.

Далі розглянемо глибше інформаційні правовідносини як основу адміністративно-правового статусу інформації. Насамперед слід зазначити, що інформаційні правовідносини – це один з видів адміністративно-правових відносин, тобто відносин, визначально врегульованих нормами цього права. Це твердження зумовлює той факт, що до загальних ознак інформаційних правовідносин автори відносять основні

адміністративно-правові характеристики притаманні усім іншим правовідносинам. Серед таких ознак, зокрема, можна виділити наступні:

- інформаційні правовідносини є особливим різновидом управлінських суспільних відносин;
- інформаційні правовідносини є наслідком дії насамперед адміністративного права;
- інформаційні правовідносини (з огляду на швидку інформаційну глобалізацію та міжнародний розвиток інформаційного суспільства) виникли значно раніше, ніж дістали свою предметну правову регламентацію. Слід зазначити, що започаткування правової регламентації інформаційних правовідносин базувалось на відповідних адміністративно-правових нормах;
- інформаційні правовідносини є свідомим виявленням владних повноважень суб'єктів адміністративного права;
- інформаційні правовідносини виявляють себе як односторонні, двосторонні та багатосторонні зв'язки за безпосередньою або опосередкованою участю суб'єктів адміністративного права;
- інформаційні правовідносини зумовлені можливістю застосування державного примусу, у тому числі й адміністративного.

Висновки.

Враховуючи наведене вище, можна зробити висновок, що інформація як правова категорія має виглядати як знакові комбінації у формі відомостей та/або даних, що є об'єктами державного (публічного) або персонального (приватного) інтересу.

Аналіз змісту визначення інформації дозволяє виокремити наступні правовідносини в інформаційній сфері:

- відносини, що мають адміністративно-правовий характер, які формуються між учасниками інформаційного права. Характерною особливістю цих суб'єктів є те, що вони можуть одночасно виступати суб'єктами інших галузей права. Такі відносини дістають своє правове регулювання з норм як адміністративного права, так й інших галузей права;
- відносини, які виникають між суб'єктами інформаційної сфери у зв'язку із створенням, володінням, поширення, користуванням, зберіганням, доступом, охороною, знищенням інформації регулюються в основному адміністративними нормами інформаційно-управлінського характеру;
- відносини, що виникають між спеціальними суб'єктами інформаційної сфери (інформаційні служби, інформаційні агентства, ЗМІ тощо) та регулюються переважно нормами інформаційного права за участю норм інших галузей права;
- відносини, що виникають у процесі діяльності органів законодавчої, виконавчої, судової влади та місцевого самоврядування з приводу інформації щодо реалізації та захисту інформаційних прав і свобод юридичних та фізичних осіб, надання послуг інформаційно-управлінського характеру, задоволення інформаційних потреб суспільства. Зазначені відносини зазнають комплексного нормативно-правового регулювання, що зумовлено як специфікою суб'єктів інформаційних відносин, так і особливою значимістю поставленого перед ними завдання – реалізація та захист конституційного права на інформацію та похідних від нього свобод та інтересів.

Проведений теоретичний аналіз поняття та змісту інформації дозволяє зробити такий головний підсумок: інформація є сукупністю певних відносин, які за своєю суттю є однорідними, але згідно з певними особливостями поділяються на відкриті та закриті

(з обмеженим доступом). Останні виявляють себе як однорідні зв'язки між державою, юридичними та фізичними особами, охоронного характеру з приводу створення, поширення, знищення, зберігання інформації та носять адміністративно-режимний характер щодо захисту та забезпечення належного функціонування їх об'єктів.

Використана література

1. Брижко В.М. До гносеології категорії “інформація” // Інформація і право. – 2011. – № 2(2). – С. 13-20.
2. Зауваження до проекту закону про внесення змін до Закону України “Про інформацію” від 02.11.10 р. № 7321 ; Мілованов. – (Головне юридичне управління ВР України). – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38920
3. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.01 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 12. – Ст. 64.
4. Про інформацію : Закон України від 02.11.92 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
5. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 12. – Ст. 155.
6. Харенко О.В. Поняття “інформація” в юридичній науці та законодавстві України // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 119-134.
7. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV ; із змінами. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

~~~~~ * * * ~~~~~